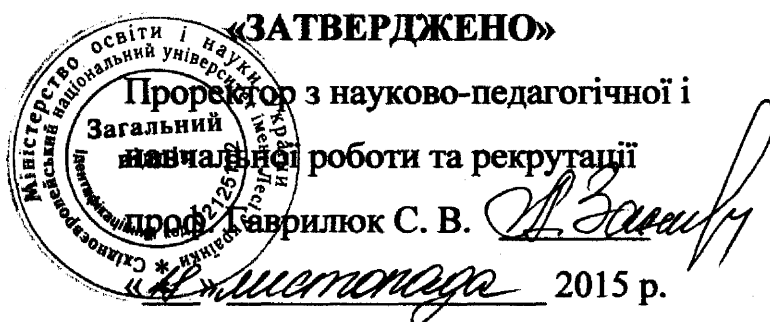

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Кафедра зоології

МЕХАНІЗМИ ОНТОГЕНЕЗУ

Програма
нормативної навчальної дисципліни
підготовки магістра
галузі знань 0401 «Природничі науки»
спеціальності 8.04010201 «Біологія»

Луцьк – 2015

Програма навчальної дисципліни «Механізми онтогенезу» для студентів галузі знань 0401 «Природничі науки» спеціальності 8.04010201 «Біологія». – 25 серпня 2015 року. – 7 с.

Розробник: Теплюк В. С., кандидат біологічних наук, доцент кафедри зоології

Рецензент: Шевчук Т. Я., кандидат біологічних наук, доцент кафедри фізіології людини і тварин

Програма навчальної дисципліни затверджена на засіданні кафедри зоології

протокол № 2 від 31. 08. 2015 р.

Завідувач кафедри: (проф. Іванців В. В.)

Програма навчальної дисципліни

схвалена науково-методичною комісією біологічного факультету

протокол № 1 від 09. 09. 2015 р.

Голова науково-методичної

комісії факультету

(доц. Дмитроца О. Р.)

Програма навчальної дисципліни

схвалена науково-методичною радою університету

протокол № 3 від 18.11.2015

Вступ

Програма навчальної дисципліни «Механізми онтогенезу» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки магістра спеціальності 8.04010201 «Біологія».

Предметом вивчення навчальної дисципліни є процеси взаємодій між клітинами, їх групами, тканинами та органами в процесі онтогенезу, а також значення порушень цих механізмів у виникненні вад розвитку.

Міждисциплінарні зв'язки: дисципліна «Механізми онтогенезу» має тісні зв'язки з такими дисциплінами як біологія індивідуального розвитку, молекулярна біологія, біофізика, генетика, гістологія, загальна цитологія, фізіологія людини і тварин, анатомія людини, зоологія, екологія та ін.

Програма навчальної дисципліни складається з таких **змістових модулів:**

1. Вступ до дисципліни. Клітинні та системні механізми онтогенезу
2. Цілісність онтогенезу. Значення порушень механізмів онтогенезу в патології людини

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

1.1. Метою викладання навчальної дисципліни «Механізми онтогенезу» є сформулювати у студентів загальне уявлення щодо особливостей взаємодії клітин, їх груп, тканин та органів в онтогенезі як на елементарному клітинному так і системному рівнях, що забезпечують цілісність онтогенезу, а також переконати у важливості цих процесів як під час ембріонального так і постнатального розвитку.

1.2. Основними завданнями вивчення дисципліни «Механізми онтогенезу» є надання студентам базових знань стосовно клітинних та системних механізмів, які відбуваються під час онтогенетичного розвитку організмів, а також формування у студентів практичних умінь та навичок щодо використання сучасних методик досліджень в цьому напрямку.

1.3. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

знати: елементарні клітинні механізми онтогенезу – проліферації, міграції, адгезії, вибіркового сортування, диференціювання та запрограмованої загибелі клітин, а також процеси міжклітинних взаємодій, ембріональної індукції (взаємодії клітинних комплексів, частин і структур зародка), нервової і гуморальної регуляції, морфогенетичних полів, механізми таких явищ як детермінація, ембріональна регуляція, морфогенез, ріст, регенерація, старіння.

вміти: характеризувати клітинні та системні механізми онтогенезу; складати схеми основних механізмів, встановлюючи при цьому почерговість окремих елементів (учасників) та вказуючи процеси, які відбуваються під час їх взаємодій; визначати, в яких саме ланках відбулися збої у механізмах онтогенезу, що спричинили виникнення тих чи інших вад розвитку.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 120 годин / 4 кредити ECTS.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Вступ до дисципліни. Клітинні та системні механізми онтогенезу

Тема 1. Вступ. Механізми поділу, міграції, сортування та загибелі клітин. Основні концепції в біології розвитку. Явище проліферації. Фактори росту, інгібітори та інші регулятори проліферації. Переміщення клітин, їх груп, клітинних пластів у процесі розвитку. Механізми міграції клітин. Напрямки клітинних переміщень. Механізми сортування та злипання клітин. Загибель клітин в онтогенезі, типи загибелі. Наслідки порушень елементарних клітинних механізмів онтогенезу.

Тема 2. Диференціація клітин. Диференціація клітин як основа утворення тканин та органів. Механічна модель цитодиференціації. Диференціальна експресія генів. Структурні гени генотипу: їх групи та роль

у диференціації клітин. Регуляція диференціації клітин шляхом соматичних мутацій, транскрипції, процесингу РНК, транспорту мРНК із ядра, трансляції і післятрансляційна регуляція експресії генів. Гетерогенність яйцеклітини як основа диференціації. Типи розвитку зародків тварин.

Тема 3. Міжклітинні взаємодії. Міжклітинні взаємодії як основа інтегрованості розвитку організму. Вплив міжклітинних взаємодій на клітинну спеціалізацію. Щільні контакти.

Тема 4. Ембріональна індукція. Взаємодія клітинних комплексів, тканин, органів чи їх зачатків. Первинна ембріональна індукція та її механізм. Молекулярні механізми ембріональної індукції. Види індукції (гетерономна і гомономна). Повноцінність ембріональної індукції.

Тема 5. Нервова і гуморальна регуляція розвитку. Гуморальна регуляція розвитку та її механізми. Нервова регуляція розвитку та її механізми.

Тема 6. Контроль розвитку. Генетичний контроль розвитку. Гени з материнським ефектом, гени сегментації та гомеостатичні гени як регулятори ембріонального розвитку. Вплив факторів середовища на розвиток, їх групи.

Змістовий модуль 2. Цілісність онтогенезу. Значення порушень механізмів онтогенезу в патології людини

Тема 7. Детермінація та ембріональна регуляція під час розвитку. Детермінація клітин і частин організму. Потентність клітин в ході розвитку. Ембріональна регуляція розвитку.

Тема 8. Морфогенез. Поняття морфогенезу. Концепція фізіологічних градієнтів та концепція позиційної інформації. Концепції морфогенетичного поля. Концепції самоорганізації та концепція дисипативних структур.

Тема 9. Ріст організму в процесі розвитку. Поняття росту та його типи. Просторова організація росту. Механізми росту. Регуляція росту.

Тема 10. Регенерація. Регенерація та її реалізація на різних рівнях організації. Фізіологічна регенерація та її механізм. Репаративна регенерація, її механізм та види.

Тема 11. Старість і старіння. Механізми старіння. Старість як завершальний етап індивідуального розвитку. Зміни органів і систем органів у процесі старіння. Прояв старіння на молекулярному, субклітинному і клітинному рівнях. Залежність прояву старіння від генотипу, умов і способу життя. Гіпотези, що пояснюють механізми старіння.

Тема 12. Значення порушень механізмів онтогенезу в патології людини. Критичні періоди в онтогенезі людини. Класифікація вроджених вад розвитку. Вроджені вади органів та систем органів людини як наслідки порушень у механізмах онтогенезу.

3. Форма підсумкового контролю успішності навчання – *екзамен.*

4. Методи та засоби діагностики успішності навчання

- 1) поточний контроль (усне чи письмове опитування на лабораторних заняттях);
- 2) періодичний контроль або проміжний контроль в кінці змістового модуля (модульна контрольна робота у вигляді тестових завдань та відкритих питань);
- 3) підсумковий контроль (проводиться в кінці вивчення курсу у формі екзамену).

5. Список джерел

Основні:

1. Белоусов Л. В. Проблема эмбрионального формообразования / Л. В. Белоусов. – М.: МГУ, 1971. – 175 с.
2. Биология. Учебник: В 2-х томах / Под ред. В. Н. Ярыгина. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2011. – Т. 1. – 400 с.; Т. 2. – 560 с.
3. Гилберт С. Биология развития: В 3-х т.: Перевод с английского / С. Гилберт. – М.: Мир, 1993. – Т. 1. – 228 с.; 1994. – Т. 2. – 235 с.; 1995. – Т. 3. – 352 с.

4. Гурвич А. Г. Принципы аналитической биологии и теории клеточных полей / А. Г. Гурвич. – М.: Наука, 1991. – 288 с.
5. Дондуа А. К. Биология развития: В 2-х томах: Клеточные и молекулярные аспекты индивидуального развития / Дондуа А. К. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 2005. – Т. 2. – 239 с.
6. Исаева В. В. Клетки в морфогенезе / В. В. Исаева. – М.: Наука, 1994. – 224 с.
7. Корочкин Л. И. Биология индивидуального развития (генетический аспект) / Л. И. Корочкин. – М.: Изд-во МГУ, 2002. – 264 с.
8. Лэмб М. Биология старения / М. Лэмб. – М.: Мир, 1980. – 206 с.
9. Михайлов А. Т. Эмбриональные индукторы / А. Т. Михайлов. – М.: Наука, 1988. – 216 с.
10. Присный А. А. Биология размножения и развития / А. А. Присный. – Белгород: Изд-во БелГУ, 2011. – 255 с.
11. Тератология человека: Руководство для врачей / Под ред. Г. И. Лазюка. – М.: Медицина, 1991. – 250 с.
12. Токин Б. П. Общая эмбриология: Учебник для биологических специальностей ун-тов / Б. П. Токин // 4-е издание, переработанное и дополненное. – М.: Высшая школа, 1987. – 480 с.

Додаткові:

1. Банников Г. А. Молекулярные механизмы морфогенеза / Г. А. Банников. – М.: ВИНТИ, 1990. – 117 с.
2. Белоусов Л. В. Основы общей эмбриологии / Л. В. Белоусов. – М.: Наука, 2005. – 368 с.
3. Голиченков В. А. Эмбриология / В. А. Голиченков, Е. А. Иванов, Е. Н. Никерясова. – М.: Академия, 2004. – 224 с.
4. Данилов Р. К. Общая и медицинская эмбриология / Р. К. Данилов, Т. Г. Боровая. – СПб.: СпецЛит, 2003. – 231 с.
5. Зуссман М. Биология развития / М. Зуссман. – М.: Мир, 1977. – 302 с.